

технічного та торговельно-економічного співробітництва [2, с. 193]. М. Горбачов під час візиту до Британії у грудні 1984 р., виступаючи перед представниками ділових кіл, відзначав, що британсько-радянські відносини варто виводити на новий шлях [5, с. 460]. Протягом перших восьми місяців 1984 р. об'єм постачання британських товарів до СРСР зріс на 47% за умов одночасного значного розширення імпорту радянської продукції до Великої Британії. Якщо у 1983 р. радянський експорт складав практично 1185 млн руб., то в 1984 р. – 1393 млн. Збільшення цих обсягів торгівлі відбулося загалом за рахунок хімічних продуктів, окремих типів машин та побутових приладів. Якщо радянський імпорт із Британії у 1983 р. дорівнював 632 млн руб., то в 1984 р. – 819,4 млн [2, с. 192-193].

Міністр закордонних справ Британії Дж. Хау на зустрічі в Асоціації "Велика Британія – СРСР" у 1984 р. зазначав В. Попову: "Ще в минулому, 1983 році ми натякнули Вам, що британський уряд бажає поліпшення відносин з СРСР, розширення різноманітних контактів, і нам здалося, що Ви, пане посол, зрозуміли цей натяк" [4, с. 164].

У січні 1985 р. голова Ради британської зовнішньої торгівлі Великої Британії лорд Желліко, виступаючи перед членами Ради, заявляв, що економічні структури

обох країн взаємно доповнюють одна одну та існує ймовірність збільшення товарообігу між країнами [2, с. 193].

Британсько-радянське торговельно-економічне співробітництво у 1979 – в першій половині 1980-х рр. було продуктивним, але не стабільним. Причиною цього були: особисте стримане ставлення М. Тетчер до СРСР на початку її прем'єрства, радянське вторгнення до Афганістану та втручання Адміністрації США у перебіг перемовин між Великою Британією та Радянським Союзом. Ці проблеми було вирішено шляхом проведення двосторонніх зустрічей та підписання низки важливих контрактів.

Список використаних джерел

1. Kaser M. Trade relations: patterns and prospects // Soviet – British Relations since 1970's. – С. : Cambridge University Press, 1990. – Р. 193 – 215.
2. Лебедев А. Очерки британской внешней политики (60 – 80-е годы) / А. Лебедев. – М. : Междунар. отношения, 1988. – 303 с.
3. Maitland O. Margaret Thatcher – the first ten years / O. Maitland. – L. : Sidgwick & Jackson, 1989. – 143 p.
4. Попов В. И. Маргарет Тетчер: человек и политик : Взгляд рос. дипломата / В. И. Попов. – 2-е изд., доп. – М. : Междунар. отношения, 2000. – 464 с.
5. Thatcher M. The Downing Street Years / M. Thatcher. – L. : Harper Collins Publishers, 1993. – 914 p.
6. Щелокова И. Н. Проблемы европейской безопасности и политика Англии / И. Н. Щелокова. – М. : Междунар. отношения, 1982. – 168 с.

Надійшла до редколегії 28.01.13

В. Садыкова, асп.

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, Киев

БРИТАНСКО-СОВЕТСКИЕ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ (1979 Г. – ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА 1980-Х ГГ)

В статье рассматриваются особенности торгово-экономических отношений Великобритании и Советского Союза в 1979 г. – первой половине 1980-х гг. Автор анализирует проблемы торговой политики обеих стран и их сотрудничества в этой сфере.

Ключевые слова: Великобритания, Советский Союз, торговая политика.

V. Sadykova, post-graduate student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

BRITISH-SOVIET TRADE-ECONOMIC RELATIONS (1979 – FIRST PART OF 1980'S)

This article is devoted to the problem of trade-economic relations between Great Britain and the USSR in 1979 – at the first part of 1980's. The author analyses the problems of British and Soviet trade policy and their cooperation in this field.

Key words: Great Britain, Soviet Union, trade policy.

УДК 930.253:94(477:560)"1918/1922"

Б. Сергійчук, канд. іст. наук
Міністерство закордонних справ України, Київ

НОВІ ДОКУМЕНТИ З ОСМАНСЬКИХ АРХІВІВ ПРО УКРАЇНСЬКО – ТУРЕЦЬКІ ЗВ'ЯЗКИ В 1918 – 1922 РОКАХ

У зазначеній статті йдеться мова про досі не відомі українським вченим документи, що були віднайдені в Османському архіві при Кабінеті Міністрів Турецької Республіки, та які по-новому проливають світло на характер українсько-турецьких відносин у 1918-1922 роках та на міжнародне становище України у зазначений період.

Ключові слова: Туреччина, Україна, Османський архів.

Тривалий час українська історична наука не користувалася системно документами з турецьких архівів, що, зрозуміло, занижувало рівень досліджень, не давало можливості всебічно оцінювати історичні процеси в українсько-турецьких відносинах. І лише тепер ми впритул підійшли до системного використання документальних матеріалів з османських архівів. Насамперед мушу визнати, що це вдалося зробити за допомогою викладача Стамбульського університету Мехмета Фахріфурата, що підказує нам, де треба шукати матеріали на українську тематику серед величезних масивів архівних документів османської доби.

Насамперед хочу зазначити, що завдяки саме його зусиллям цього року нам вдалося випустити в Ізмірі

перший збірник таких матеріалів, що стосуються українсько-турецьких відносин у 1918 – 1921 років. Нас, у першу чергу, зацікавлюють ті власне українські документи, яких ми не знайшли в своїх архівах. Йдеться також про невідому досі Вербальну ноту Посольства УНР в Туреччині 1 березня 1919 року до МЗС Оттоманської Порти щодо відкриття консульських установ України в Трабзоні, Смирні і Єрусалимі.

Виклавши зовнішньо-політичну позицію УНР перед турецькою владою в тих умовах, українські дипломати 1 лютого 1920 року поставили питання перед МЗС Османської Порти щодо відкриття нових консульств нашої держави на території Малої Азії. Усна нота, Посольства УНР, зокрема, зазначала: "Дипломатична місія Республі-

ки Української має честь просити Імперське Міністерство закордонних справ розглянути нижчезазначені питання:

1. У Малій Азії у провінціях Трабзон, Смирна, Ада-на, Дамаск, Бейрут та Куд-Шериф знаходиться велика кількість стародавніх російських об'єктів, які там перебувають з часу війни, і серед яких є багато українських,

2. Російська влада і представники урядів та добровільної армії Денікіна та Колчака у Константинополі заснували у Смирні філіал їхніх інституцій з консулом на чолі, який має займатися репатріацією стародавніх російських об'єктів в Малій Азії,

3. Українці не мали в Азії жодного представника свого уряду і особи, яка може їх захищати і звертатися до представника уряду більш менш умовного і в будь-якому разі іноземця.

Представляючи ці дані, Дипломатична місія Республіки Української просить Імперське Міністерство Закордонних Справ піти назустріч наступним проханням:

1. заснувати три тимчасові українські консульства у Трабзоні, Смирні і Єрусалимі,

2. віддати необхідні накази імперській військовій владі та адміністраціям, щоб вони намагалися сприяти вищезгаданим консульствам.

Дипломатична місія Республіки Української сподівається, що дослідження цього питання, незважаючи на те, що жодного остаточного рішення стосовно запровадження постійних консульств не було прийнято, приведе до прихильного рішення з боку Імперського міністерства, більше того справа стосується захисту громадян держави – друзів Османської імперії і діяльність в місті Емпін "консульства" уряду і держави не визнаватиметься" [1, S. 51-52].

Оскільки відповідь на цю ноту затримувалася, то дане та інші питання невдовзі обговорював з директором політичного департаменту МЗС Туреччини Ахмет-Решід-беєм радник Посольства УНР в Туреччині Ян Токаржевський-Карашевич, про що свідчить також невідомий нам документ з османських архівів. А що стосується самої відповіді турецької сторони, то вона невдовзі з'являється. Так, юридичний радник МЗС Туреччини 11 травня 1920 року повідомляв свою думку з приводу відкриття консульських установ України в Трабзоні, Ізмірі та Єрусалимі: "Посольство України виступило з пропозицією відкрити три тимчасові консульські установи в Трабзоні, Ізмірі та Єрусалимі та звернулося з проханням дати доручення посадовим особам Османської держави доручення щодо надання відповідного сприяння. У зверненні зазначається про те, що у різних османських провінціях знаходиться багато колишнього російського населення, серед яких є українці. Стамбульські представництва урядів Денікіна та Колчака відкрили у Ізмірі консульську установу. Українці ж змушені через відсутність відповідного представництва звертатися до установ інших держав.

Сам факт звернення Української дипломатичної місії в Стамбулі про відкриття консульських установ у зазначених містах Османської імперії, ще раз наголошуємо, досі був невідомий українським історикам, яківже тривалий час займаються тематикою українсько-турецьких відносин та історією української дипломатії цього періоду. З службової записки зрозуміло, що обґрунтування необхідності відкриття таких установ вказується факт значної кількості українських біженців у цих містах, що дає нам підстави звернути більшу увагу на географію української еміграції того періоду. Адже відтворення шляхів міграції представників нашого народу, пошук їхніх нащадків в інших країнах та вшанування пам'яті померлих і загиблих на чужині співвітчизників є нині важливим напрямом діяльності Української держави.

До речі, цілком можливо, публікація цього документа дасть поштовх не тільки до нових пошуків з історії українсько-турецьких відносин, а й зацікавить нащадків тих українців, котрі після 1920 року залишилися в Туреччині, скажімо, в тому ж Ізмірі. Відтак вони зможуть по-більше дізнатися про своє коріння.

Також важливим для розуміння політики Туреччини щодо України напередодні підписання Севрського мирного договору є рекомендація турецького посадовця не допускати включення в майбутній договір статті про відмову від Брест-Литовського мирного договору. Та й сам зміст документа переконує нас у тому, що Туреччина, яка підписала з нами мирний договір, зробила це не формально, а виходячи зі своїх національних інтересів і відносила Україну до переліку держав, щодо яких застосовувався режим найбільшого сприяння.

Саме розраховуючи на це, наші дипломати зверталися до турецької сторони з проханням підтримати УНР після відомого Варшавського договору з Польщею. Тоді Дипломатична місія Української Народної Республіки в Німеччині мала "честь принести до відома Посольства Османської Туреччини, що на основі договору, укладеного 23 квітня 1920 року у Варшаві між Урядом Республіки Польщі і Урядом Демократичної Республіки Україна, "Республіка Польща, визнала Україну як незалежну державу на територіях, кордони яких на півночі, півдні та сході мають бути визначеними в угодах Демократичної Республіки України з вищезгаданими сусідами, визнала суверенітет уряду Директорії Української Республіки з Верховним Головнокомандуючим, Генеральний Отаманом Симоном Петлюрою на чолі, з верховними урядовими повноваженнями Демократичної Республіки України" [1, S. 146].

Важливими також для нас є звернення Повноважного посла України в Туреччині Олександра Лотоцького від 12 березня 1919 року до міністра закордонних справ Османської держави щодо грошової позички для підтримки існування посольства у важкі часи для УНР [1, S. 128].

До речі, розписка про одержання цієї позички є такою змісту: "Іменем і на рахунок уряду Української Республіки, отримано документ позички від імперського міністерства закордонних справ, дві тисячі турецьких лір. Посланник Української Республіки При Величній Порті Османській (підпис) О. Лотоцький" [1, S. 127].

Має зацікавити наших дослідників і дипломатів також меморандум Посольства УНР в Туреччині від січня 1920 року стосовно політичного становища України, якою воно має за обов'язок "розповісти урядам націй та держав, які мають порядок і достаток яких найбільш стабільний, за посередництва їх представників у Константинополі, сподіваючись, що вони знайдуть справедливу оцінку від імені правосуддя і негайних інтересів всього цивілізованого людства".

А далі повідомляється: "Росіяни розділилися між собою у внутрішній боротьбі, але об'єднуються інстинктивно заради головної мети – відновлення цілісності колишньої імперії і подальшого завоювання України. Права цих національних і культурних сподівань не визнаються майже всім світом, піддаються новим насильницьким діям від частин Росії, незважаючи на те, чи є вони більшовицькими чи ні.

Війна, яка несподівано почалася між "Добровольчою армією" та Україною ослабляє фронт з більшовиками і дозволить "Червоній Армії" просунутись до Києва. Вона відмінила ідеали і принципи права, які мала Добровольча Армія. Вона зруйнувала всі сподівання відновити порядок в Росії, власне кажучи, в Московії. Це те, що в Україні завжди бажали, і страждали від сусідства, повного анархії та відповідно хаотичного.

Передбачаючи ці наслідки, Уряд Української Республіки неодноразово відновлював настійливі вимоги до Урядів Союзників та Нейтральних країн щодо розсудливої інтервенції, пропонуючи здійснити благотворний вплив на генерала Денікіна, щоб він змінив своє непримириме ставлення і йому запропонувати вигідні умови і унікальні можливості. Генерал Денікін не хоче слухати голос розуму. Йому краще намагатися забезпечити володіння багатого Україною як оперативною базою і можливістю мирного переизумвання, ніж отримати вигоду від допомоги підтримки Союзників для боротьби з більшовизмом. І ось зараз він змушений повністю відступати перед більшовиками й українськими повстанцями. Таким чином, наші війська були змушені неочікувано увійти в бій заради гарантії їх батьківщини від загрози російської агресії.

Лише Український Уряд має право висловлювати побажання і устремління населення України, той самий уряд, який бореться два роки з більшовиками, і який сподівається знайти в Добровольчій Армії союзників проти комуністичного ворога, передбачає згубний результат політики генерала Денікіна, просякнутий упередженнями давнього режиму і зашкарубістю давнього імперіалізму".

Паралельно з крахом Добровольчої Армії, яка замість того, щоб добиватися своєї мети і свого просування до Москви, вона викинута із завоювань організованих країн й антибільшовицьких, продовжує О. Лотоцький, більшовики висуватися до України, і якщо їх не відбити, йтимуть далі до кордонів. Українська республіка, яка веде з ними бій з великими труднощами, і яка надає їм спротив, служитиме довго ще більш ефективним bastionом від бід Московитів, якби мала моральну підтримку визнання її суверенітету і її національної та політичної свободи. Відносини з Румунією та Польщею займають важливе місце у справі кордонів Антибільшовицьких держав навколо Росії і у попередженні від втручання російських прогресистів чи реакціоністів до крайнощів у справі Балкан і ймовірних політичних конфігурацій Центральної Європи.

Це визнання не може чекати Росії, бо Генерал Денікін через свій імперський патріотизм не міг відмовитися, так само як і більшовики не хочуть, від цілісності територій, які дісталися у спадщину від Царів. Це визнання має бути встановленням принципу і за крайньої необхідності.

Єдиний спосіб стримати натиск більшовиків є визнання неросійських держав, заснованих на кордонах старої імперії, між ними, й українську, дати їм можливість організувати коаліцію, яка гарантуватиме Європі повний спокій і мир" [1, S. 133 – 134].

Є серед документів і звернення міністра закордонних справ УНР Андрія Ніковського до турецької сторони про призначення на місце О. Лотоцького дипломатич-

ним представником України Яна Токаржевського-Карашевича [1, S. 147].

Свого роду відкриттям для наших істориків і дипломатів можуть бути повноваження Уряду УНР міністру закордонних справ Андрію Ніковському на підготовку і підписання консульської конвенції між двома країнами, що датуються 20 жовтня 1921 року і підписані Головою Директорії і Головним Отаманом Симоном Петлюрою. Зрештою, виявлено і сам Консульський протокол між Україною і Туреччиною, підписаний у Константинополі після 20 жовтня 1921 року, текст якого звучить так:

"Імперський Оттоманський Уряд – Його високість Ахмед Ізет Паша, міністр закордонних справ і Уряд Республіки Української – Його Високоповажність пан Андрій Ніковський, міністр закордонних справ, відповідним чином уповноважені для здійснення наступного:

Стаття 1

Імперський Оттоманський Уряд і Уряд Республіки Україна домовляються про взаємне право призначати Генеральних Консулів, Консулів та Віце-Консулів з правом працювати в усіх портах і комерційних місцях обох сторін в їхніх країнах, в яких посадові особи можуть працювати так само, як і в інших країнах.

Стаття 2

Оттоманські Генеральні Консули, Консули і Віце-Консули на території уряду Республіки України і Генеральні Консули, Консули і Віце-Консули України на території Оттоманської імперії виконують свої обов'язки, починаючи з підписання нинішнього протоколу, їхні функції підтверджені загальним громадським міжнародним правом на базі взаємоповаги.

Стаття 3

Нинішній протокол, який вступає у силу з часу підписання, буде дійсним до підписання Консульської Конвенції між Високими Сторонами, поки одна зі Сторін не повідомить іншу про денонсацію ще до цього підписання.

Для підтвердження цього, повноважні сторони підписали нинішній протокол і прикріпили їхні печатки.

Підписано у Константинополі, 1921 року у двох екземплярах" [1, S.103 – 105].

Серед вміщених у даному збірнику також матеріали, які стосуються як налагодження дипломатичних відносин між нашими країнами, так і забезпечення функціонування турецьких дипломатів в Україні.

Сподіваюся, що оприлюднення вказаних документів дасть можливість краще зрозуміти реальні обставини, в яких працювали дипломати України й Туреччини в 1918 – 1921 роках.

Список використаних джерел

1. İki Ülke ve bir Deniz Türkiye – Ukrayna ve Kara Deniz. Draft Version. Editor Dr. Mehmet Fahri Furat. – İzmir, 2012.

Надійшла до редколегії 28.01.13

Б. Сергийчук, канд. ист. наук

Министерство иностранных дел Украины, Киев

НОВЫЕ ДОКУМЕНТЫ ИЗ ОСМАНСКИХ АРХИВОВ О УКРАИНСКО – ТУРЕЦКИХ СВЯЗЯХ В 1918 – 1922 ГОДАХ

В указанной статье речь идет о неизвестных донныне украинским ученым документах, найденным в Османском архиве при Кабинете Министров Турецкой Республики и которые по-новому проливают свет на характер украинско-турецких отношений в 1918 – 1922 годах и на международное положение Украины в указанный период.

Ключевые слова: Турция, Украина, Османский архив.

B. Serhiichuk, Ph.D (History)

Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, Kyiv

NEW DOCUMENTS ON THE UKRAINIAN-TURKISH RELATIONS OF 1918-1922 FROM OTTOMAN ARCHIVES

The above-mentioned article refers to the documents that have been found in the Ottoman archives at the Turkish Republic Cabinet of Ministers and are still unknown to the Ukrainian scientists. These documents shed a new light on the essence of the Ukrainian-Turkish relations of 1918-1922, as well as the international situation of Ukraine in the said period of time.

Key words: Turkey, Ukraine, Ottoman archives.